

УДК 343.222.4 (4)

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗЛОЧИНУ І МЕЖІ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Кедик В.П., аспірант
кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті розкривається питання значення місця скоєння злочину для розуміння і застосування норм дії кримінального закону в просторі. Відомо, що в деяких випадках злочини не локалізуються на території однієї держави. Дії, що складають об'єктивну сторону злочину, нерідко здійснюються в просторі, що охоплює територію кількох самостійних держав.

Ключові слова: злочин, кримінальний закон, місце скоєння злочину, територія, принципи кримінального права.

В статье раскрывается вопрос определения места совершения преступления для понимания и применения норм действия уголовного закона в пространстве. Известно, что в некоторых случаях преступления не локализируются на территории одного государства. Действия, составляющие объективную сторону преступления, нередко осуществляются в пространстве, охватывающем территорию нескольких самостоятельных государств.

Ключевые слова: преступление, уголовный закон, место совершения преступления, территория, принципы уголовного права.

Kedyk V.P. DEFINITIONS PLACE OF CRIME AND LIMITS OF CRIMINAL LAW

The article deals with determination of crime place for understanding and applying rules of criminal law in space. We know that in some cases crimes are not localized in one state. Actions that constitute actus reus, often carried out in space, covering territory of several independent states.

Key words: crime, criminal law, place of crime, area, principles of criminal law.

Постановка проблеми. Чітке визначення місця здійснення злочину є однією з передумов правильного застосування кримінального закону. Воно дає можливість вирішити питання про те, чи вчинений злочин у межах країни або поза її межами, тобто чи є підстави для застосування українського кримінального закону, і якщо є, то чи повинні вони застосовуватися відповідно до територіального принципу або принципу громадянства [1, с. 331]. Місце вчинення злочину – це певна територія або інше місце, де відбуваються суспільно небезпечні діяння і настають його суспільно небезпечні наслідки [2, с. 135].

Ступінь розробленості проблеми. Проблемою місця вчинення злочину з огляду на її значення для кваліфікації діянь фрагментарно займалися Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, П.П. Андрушко, М.І. Хавронюк, В.І. Тютюгін, А.В. Савченко, В.К. Матвійчук, А.А. Поддубний, М.І. Ковальов, В.В. Іванов, В.М. Топоров, А.В. Наумов, В.А. Номоконов, Е.Ю. Пудовочкін, Є.В. Фесенко, О.Н. Миклошенко, А.І. Рарог, М.І. Коржанський, М.І. Панов, Є.Л. Стрельцов, М.В. Володько, Н.В. Чернишова, І.В. Хохлова, П.Л. Фріс, А.Ю. Строган та ін. Проте до цього часу ці положення не знайшли свого належного вирішення.

Виклад основного матеріалу. Вивчення кримінальних справ та теоретичних джерел дає підстави стверджувати, що вплив

(значення) місця вчинення злочину на визначення кримінальної протиправності діяння випадками, які підкреслюють принцип закону і дію принципу закону про кримінальну відповідальність у просторі, за яких має застосовуватись закон місця вчинення злочину, цим не обмежується [3, с. 59]. Прикладом впливу місця на визнання вчиненого в ньому діяння протиправним, як свідчить вивчення кримінальних справ за КК 1960 року, було місце виготовлення громадянами валютних цінностей. Так, в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про порушення правил про валютні операції» від 12 квітня 1996 р., яка діяла на той час, зверталася увага, що кримінальна відповідальність настає лише за незаконні операції, які вчинені на території України, тому такі угоди громадян України з національною валютою України за кордоном не утворюють склад злочину, передбачений ст. 80 КК України 1960 р. [4].

Кримінальне законодавство не дає визначення місця здійснення злочину і не встановлює, коли злочин слід вважати вчиненим на території України чи поза неї. В ст. 6 Кримінального кодексу України йдеться, що відповідальність особи, що вчинила злочин на території України, визначається за КК України, але в КК (ст.ст. 6-10) нічого не сказано про те, в яких ви-

падках місцем здійснення злочину повинна бути визнана територія України [5]. Таким чином, питання про те, за яких умов злочин повинен бути визнаний таким, що був вчинений у межах території України, розв'язується тільки судовою практикою і наукою кримінального права.

За твердженням А.А. Поддубного, під місцем вчинення злочину необхідно розуміти територію, на якій вчинено суспільно небезпечне діяння [6, с. 18]. Є.В. Фесенко місце вчинення злочину визначає як територію, на якій було розпочато, закінчено діяння чи наступив злочинний результат, проте не озвучує, в якому розумінні вживається це поняття, а тільки наводить приклади [7, с. 133]. В.К. Гришук наполягає, що місце вчинення злочину – це певна територія, де злочин було розпочато, продовжено, закінчено або було припинено [8, 245].

Необхідно визнати, що в більшості випадків питання про те, чи може Україна бути визнана місцем здійснення злочину, тобто питання про місце здійснення злочину в цьому плані не викликає сумнівів. Це все випадки, коли злочин повністю вчинений у межах України, коли він розпочався і закінчився на території України, і всі співучасники діяли на території України (ч. 2, ч. 3 ст. 6 УК). Як впливає з судової практики, такою є абсолютна більшість злочинів, вчинених в Україні, навіть з віддаленим у просторі результатом. Тому вирішувати питання про те, чи вчинений злочин в Україні або за її межами, доводиться нечасто.

У 1975 р дослідженню місця скоєння злочину за радянським кримінальним законом були присвячені дві глави дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук М.І. Блум. У дисертації пропонувався в кримінальному законодавстві закріпити положення теорії повсюдності, або змішаної теорії, закріпленої в той час у законодавстві деяких зарубіжних соціалістичних держав і підтримуваної вченими цих країн [9, 99].

Зазначені вище положення ще недостатні для визначення місця вчинення злочину, необхідно звернутися до питання місця вчинення злочину, так званих дистанційних злочинів, у яких місце діяння і його наслідки не співпадають, а також до злочинів, окремі акти яких або дії співучасників учинені в різних місцях [10, с. 129]. Так, виділяються такі категорії злочинів: 1) дистанційний злочин із віддаленим у просторі результатом; 2) дистанційний злочин, склад якого не вимагає настання певних наслідків; 3) дистанційний злочин із двома діями; 4) дистанційний злочин, склад якого передбачає альтернативні дії; 5) триваючий злочин; 6) продовжуваний злочин; 7) злочин, вчинений у співучасті.

Кожна з перерахованих груп злочинів у плані встановлення місця здійснення злочину потребує самостійного аналізу, що, як ми покажемо, не виключає єдиного рішення питання про місце здійснення злочину і про визнання території України місцем здійснення злочину [11, с. 419].

Під дистанційним злочином з віддаленим у просторі результатом ми розуміємо такі злочини, при здійсненні яких дія (бездіяльність) мала місце на території однієї держави, а передбачений складом злочину результат – на території іншої держави. Наприклад, вбивство шляхом пострілу на відстані, якщо особа, що стріляла знаходиться під час здійснення дії на території однієї держави, а потерпілий – на території іншої держави; вбивство шляхом отруєння, якщо смертельна доза отрути дається потерпілому на території однієї держави, а смерть у результаті отруєння настає на території іншої держави; вбивство, вчинене в рухомому транспортному засобі, якщо смертельне поранення наноситься потерпілому під час знаходження цього транспортного засобу на території однієї держави, а смерть настає під час знаходження його на території іншої держави [1, с. 333]. Таким злочином, наприклад, може бути також виробництво недоброякісного ремонту засобів залізничного транспорту на території однієї держави, що призвело до людських жертв на території іншої, та багато інших злочинів.

Можна констатувати, що більшість вчених визнала територію держави за місцем здійснення злочину у випадках, коли злочинне діяння здійснене, і його результат наступив на території цієї держави, коли злочинне діяння вчинене за кордоном, але його результат наступив у цій державі, і, нарешті, коли злочинне діяння вчинене на території цієї держави, але його результат наступив за кордоном. Дана точка зору являється цілком правильною по суті.

Проблема визначення місця здійснення злочину в Україні не вичерпується. Необхідно визначити місце здійснення триваючих і продовжуваних злочинів, частково вчинених в Україні і частково – поза її межами.

Ці питання в аспекті, що розглядається, мало освітлені в кримінально-правовій літературі. Вихідна позиція для їх вирішення повинна бути загальною – визнання повсюдності вчиненого злочину, іншими словами, визнання кожної території, де фактично здійснювалася якась частина злочинного діяння, місцем здійснення злочину. В усіх випадках, коли злочин частково здійснювався на території України, місце злочину знаходиться в Україні, і є підстави для застосування українських кримінальних законів.

Територія України є місцем здійснення триваючого злочину у випадку, якщо в її межах реалізований протягом часу склад злочину, хоча в решту часу він здійснювався поза її межами. Так, якщо особа протягом якогось часу зберігала зброю в межах України і продовжувала її зберігати поза її межами, або якщо особа проживала поза межами України по підроблених документах, а потім продовжувала використовувати ці ж підроблені документи в Україні, то місце здійснення злочину знаходиться в межах території України, і в цих випадках повинен бути застосований відповідний український кримінальний закон, бо склад злочину реалізований в Україні. Так само, якщо громадянин злісно ухиляється в Україні від сплати аліментів на користь своєї дитини, що проживає з матір'ю поза межами України, то злочин – злісне ухилення від сплати аліментів – вчинений в Україні; він вчинений в Україні і тоді, коли батько, що злісно ухиляється від сплати аліментів знаходиться поза межами України, але зобов'язаний утримувати дитину в Україні.

Під продовжуваним злочиним слід розуміти цілеспрямоване послідовне здійснення двох або більше ідентичних (що містять ознаки одного і того ж складу злочину) дій, або актів бездіяльності, взаємозв'язаних єдністю результату, охопленого єдиним умислом винного. Початком здійснення продовжуваного злочину слід вважати виконання першого з ідентичних злочинних актів, спрямованих до загальної мети. Моментом закінчення продовжуваного злочину є здійснення винними останнього злочинного діяння (акту дії або бездіяльності), в сукупності з попередніми такими ж діяннями, що складає єдиний продовжуваний злочин [12, с. 93].

Територія України повинна бути визнана місцем здійснення продовжуваного злочину у всіх тих випадках, коли хоча б один з ідентичних злочинних актів, спрямований на досягнення єдиного злочинного результату, мав місце на території України, хоча решта ідентичних актів скоювалася поза її межами, і результат наступив поза її межами; територія України є місцем здійснення продовжуваного злочину і у тому випадку, коли всі ідентичні злочинні акти, що становлять цей єдиний злочин, вчинені поза межами України, але результат наступив у межах України [11, с. 419].

Визначення місця здійснення злочину співучасниками викликало в зарубіжній літературі жваву дискусію, оскільки це питання не було спеціально регламентоване в законодавстві, а вчення про акцесорну природу співучасті ускладнювало його вирішення. З цього питання виявилися три позиції:

1) місце здійснення діяння виконавцем є визначаючим, і повинне бути визнане місцем здійснення злочину і для решти співучасників (підбурювача, посібника);

2) місце фактичного здійснення кожним із співучасників обумовлених угодою дій (бездіяльності) є місцем здійснення злочину, незалежно від місця реалізації складу злочину виконавцем;

3) місцем здійснення злочину при співучасті є для всіх співучасників те місце, де виконавець вчинив злочинні дії, а для кожного співучасника ще і те місце, де ним безпосередньо були вчинені дії, причинно пов'язані з діями виконавця і сприяючі здійсненню загального злочинного задуму [1, с. 337].

Для встановлення, в яких випадках територія України може бути визнана місцем здійснення злочину в співучасті, вважаю, що слід захищати третю точку зору: територія України повинна бути визнана місцем здійснення злочину для всіх співучасників як у випадках, коли виконавець вчинив основне діяння в Україні, а решта співучасників сприяла ззовні, знаходячись на території іноземної держави, так і у випадках, коли виконавець вчинив основне діяння поза Україною, а співучасники, що сприяли в реалізації злочинного задуму, знаходилися на території України і тут скоювали кримінально карані діяння.

Висновки. Оскільки територіальний принцип дії кримінального закону в просторі визнаний всіма державами, і останнім часом намічається тенденція до визначення місця здійснення злочину відповідно до змішаної теорії, не виключені випадки, коли два або декілька держав визнають злочин, як вчинений на своїй території, і кожен буде претендувати на право здійснення своєї кримінальної юрисдикції. Така конкуруюча юрисдикція цілком можлива. Якщо винна особа понесла покарання за кордоном за злочин, що визнається відповідно до українських законів вчиненим на території України, це не позбавляє Україну права притягати винну в здійсненні злочину особу до кримінальної відповідальності і покарати її за українськими законами. Проте слід врахувати, що в цьому випадку кримінальна юрисдикція здійснюється в Україні відповідно до територіального принципу дії кримінального закону в просторі, а не відповідно до принципу громадянства. Тому кримінальній відповідальності підлягають не тільки громадяни України і особи без громадянства, але і іноземці, відповідно до ст. 8 Кримінального кодексу України, тобто за законами місця здійснення злочину, а не місця затримання і притягнення до кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блум М.И. Действие советского уголовного закона во времени и пространстве : дис. докт. юр. наук : 12.00.08 / М.И. Блум – Рига, 1975. – 390 с.
2. Кримінальне право. Загальна частина / Ю.В. Байлін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін. – Харків : Право, 2010. – 456 с. – (4-те вид.).
3. Мороз В.Г. Встановлення місця вчинення злочину – необхідна умова правильної кваліфікації вчиненого діяння / В.Г. Мороз // Юридична наука, 2013. – № 10. – 58-65.
4. Про практику застосування судами законодавства про порушення правил про валютні операції : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 року // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1990–1996 р.). – К. : Юрид. літ., 1996 р. – 340 с.
5. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс] – 2001. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1419832936283840>.
6. Поддубный А.А. Определение места совершения преступления при квалификации преступления / А.А. Поддубный // Российский следователь. – 2001. – № 3. – С. 14-25.
7. Фесенко Е.В. Факультативные признаки объективной стороны / Е.В. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая : монография. – К. : изд-во «Наукова думка», 1985. – С. 131-141.
8. Грищук В.К. Кримінальне право України : загальна частина : навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – К. : Видавничий дім Ін Юре, 2006 – 586 с.
9. Зюбанов Ю.А. Действие уголовного закона в пространстве : дис. канд. юр. наук : 12.00.08 / Ю.А. Зюбанов – Москва, 2001. – 243 с.
10. Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину / В.Г. Мороз // Юридична наука, 2013. – № 5. – 122-136.
11. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права. – Т. 4. Состав преступлений : научное издание. – СПб. : издание профессора Малинина, 2005. – С. 337-502.
12. Кримінальне право України. Загальна частина : практикум : навч. посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. / За заг. ред. В.К. Матвійчука. – К. : КНТ, 2006. – 432.